

ЕВОЛЮЦІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН ІНСТИТУТУ ОРЕНДИ ТЕРИТОРІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

EVOLUTION AND CURRENT STATE OF THE TERRITORIAL LEASE IN INTERNATIONAL PUBLIC LAW

Стешенко В.М.,

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються особливості зародження, розвитку та сучасного стану інституту оренди державної території в міжнародному публічному праві (міжнародно-правової оренди). На підставі конкретних міжнародних договорів про оренду державної території розглядаються суттєві ознаки зазначеного інституту: цілі, предмет, об'єкт, сторони, форма договору, строк і орендна плата.

Ключові слова: оренда території, Байонна, Гонконг, Панамський канал, Сайменський канал, Дієго Гарсія, Порккала-Удд, Байконур, Тін Біґха, НАТО.

В статье исследуются особенности зарождения, развития и современного состояния института аренды государственной территории в международном публичном праве (международно-правовой аренды). На основании конкретных международных договоров об аренде государственной территории рассматриваются существенные признаки этого института: цели, предмет, объект, стороны, форма договора, срок и арендная плата.

Ключевые слова: аренда территории, Байонна, Гонконг, Панамский канал, Сайменский канал, Диего Гарсия, Порккала-Удд, Байконур, Тин Бигха, НАТО.

The article deals with the peculiarities of the origin, development and current state of the territorial lease concept in the international public law. The Additional Convention to the Treaty between France and Spain on territorial delimitation of December 2, 1856 (Bayonne Treaty) can be considered the prototype of international lease according to which the French farmers gained the right to perpetual use of pastures located in the territory of Spain in the Iberian mountains in the area called Quinto Real Norte (Pays Quint Septentrional) for which France still pays an annual payment to Spain. In a modern sense the Brussels Agreement between Great Britain and His Majesty King Leopold II, Sovereign of the Independent State of the Congo, relating to the Spheres of Influence of Great Britain and the Independent State of the Congo in East and Central Africa of May 12, 1894 should be considered the first agreement of international legal lease whose action was suspended in 1909. The most well-known and long-lasting examples of the territorial lease is the lease of Hong Kong (China – UK) from 1898 to 1997 and the lease of the Panama Canal (Panama – USA) from 1903 to 1999.

International leasing is used to secure military, political, economic, administrative and other purposes of the public nature of the lessee state or an international intergovernmental organization in the territory of the lessor.

The subject of the international legal lease is the parts of the lessor's territory clearly defined in the lease agreement. The limits of the leased areas are determined as a rule by detailed geographic coordinates.

The parties to the agreement are called "lessor" and "lessee". A lessor under a lease agreement may be exclusively represented by a state. A lessee is usually a state and in some cases a public international organization.

An international leasing agreement usually has the form of a single document signed in two copies (one for each party).

The duration of the lease is either determined over the years or is associated with a certain legal fact that may occur in the future. Particular treaties on frontier issues may provide for an indefinite lease.

Payment for a lease is made in cash by debiting the previous debt through the provision of loans, subsidies or gratuitous financial aid, through the provision of products, goods, other tangible assets, services, new technologies, etc.

In general, the territorial leasing is characterized by the flexibility of the agreement terms which is due to direct understandings between parties.

It is proved that the legal nature of international lease is that the title of the leased part of the territory remains unaffected. The lessor remains the owner of the leased territory, its territorial sovereign.

The article is based on specific international treaties on the state territory lease.

Key words: territorial leasing, Bayonne, Hong Kong, Panama Canal, Saimaa Canal, Porkkala Naval Base, Diego Garcia, Baikonur Cosmodrome, Tin Bigha, NATO.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Оренда державної території (міжнародно-правова оренда) є одним із небагатьох інститутів сучасного міжнародного публічного права, який дозволяє в легальний і мирний спосіб забезпечити присутність однієї держави на території іншої держави [1, с. 15]. Водночас до цього часу залишається неврегульованим питання орендних відносин між Україною та Російською Федерацією [2; 3; 4; 5]. Російська Федерація на підставі Федерального закону «О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины» від 2 квітня 2014 р. № 38–ФЗ [6] в односторонньому порядку припинила дію орендних угод з Україною [2; 3; 4; 5], проте Україна продовжує розглядати зазначені угоди як чинні.

Отже, тема нашої статті має безпосередній зв'язок із важливими науковими і практичними питаннями міжнародно-правового забезпечення національних інтересів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В іноземній доктрині міжнародного публічного права найбільш авторитетним вченим із питань оренди державної території, очевидно, можна вважати американського професора Майкла Джона Страуса (Michael John Strauss), автора монографії "The viability of territorial leases in resolving international sovereignty disputes" («Життєздатність оренди території у розв'язанні міжнародних спорів про суверенітет») 2010 р. [7]. Окрім зазначеної монографії, Майкл Страус є також автором низки інших спеціалізованих публікацій із питань оренди території [8; 9; 10; 11; 12].

Окрім питання оренди території в іноземній доктрині міжнародного права досліджували у своїх наукових працях Ноємі Гал-Ор (Noemi Gal-Or) [12], Йель Ронін (Yaël Ronen) [13], Джоан Стейн (Johan Steyn) [14], Ганна Денволл (Hanna Danwall) [15] та інші вчені.

В українській доктрині міжнародного права інститут оренди території найбільш повно досліджено в кандидатській дисертації В. Стешенка «Оренда території в міжна-

родному публічному праві» (2001 р.) [1]. Окремі питання оренди території розглянуто в кандидатській дисертації І. Городиського «Міжнародно-правовий статус іноземних військових баз» (2014 р.) [16]. Особливості орендних відносин між Україною та Російською Федерацією досліджено в монографіях проф. О. Задорожнього: «Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014 рр.» (2014 р.) [17] і «Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права» (2014 р.) [18].

З огляду на зазначене, **мета статті** полягає у формулюванні теоретично і практично обґрунтованих висновків про особливості зародження, становлення і сучасного стану інституту оренди території в міжнародному публічному праві.

З урахуванням поставленої мети можна сформулювати такі **основні завдання статті**:

– встановити найбільш важливі для еволюції інституту оренди території міжнародні договори і з'ясувати їхній зміст;

– охарактеризувати суттєві ознаки інституту оренди державної території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як перший приклад оренди території Майкл Страус [8, с. 491] розглядає додаткову Конвенцію до договору Байонна (Bayonne Treaty) між Францією та Іспанією про територіальну делімітацію від 2 грудня 1856 р. [19]. За цією Конвенцією французькі фермери отримали право вічного (perpetual) користування пасовищами, що розташовані на території Іспанії в Піренейських горах у місцевості під назвою Quinto Real Norte (Pays Quint Septentrional), за що Франція до цього часу сплачує Іспанії щорічну ренту [8, с. 492; 11].

Однак, на нашу думку, першим у сучасному розумінні договором міжнародно-правової оренди слід вважати Брюссельський договір між Великою Британією та Його Величністю королем Леопольдом II, сувереном Незалежної Держави Конго, щодо сфер впливу Великої Британії та Незалежної Держави Конго в Східній і Центральній Африці від 12 травня 1894 р. [20]. На цей факт у своїх наукових працях прямо вказують представники класичної доктрини міжнародного права проф. В. Улянський [21, с. 95] і проф. Л. Шалланд [22, с. 245]. Очевидно, що їхні міркування ґрунтувалися на закріпленні суттєвих ознак оренди державної території в зазначеному Договорі. Так, об'єктом цієї угоди було взаємне надання в оренду значних за площею територій у центральній-східній частині Африки (орієнтовно – район між озерами Альберта і Танганьїка). Термін дії оренди було обумовлено часом правління короля Леопольда II [20, ст. II, III]. Окремо підкреслювалося, що сторони не будуть набувати жодних політичних прав щодо орендованих територій [20, ст. IV]. Зауважимо, що Британія через укладення Договору мала на меті забезпечити телеграфне і залізничне сполучення між своїми володіннями на півдні Африки та єгипетським Суданом [20, ст. V].

За Договором між Великою Британією та Незалежною Державою Конго від 9 травня 1906 р. [23] умови Договору 1894 р. [20] були змінені. Зокрема, на час правління короля Леопольда II Незалежна Держава Конго на правах оренди зберігала дві частини єгипетського Судану, відомі як “Lado Enclave” і “Mahagi Strip”. По смерті короля Леопольда II (17 грудня 1909 р.) оренда цих територій була припинена. “Lado Enclave” на підставі англо-бельгійської угоди від 14 травня 1910 р. була передана англо-єгипетському Судану [24, с. 3–5; 25, с. 3]. А “Mahagi Strip” згідно з англо-бельгійською угодою від 3 лютого 1915 р. була передана Бельгійському Конго, яке було утворене 1908 р. на основі Незалежної Держави Конго [24, с. 3–5; 25, с. 3–4].

1898 р. починається період так званих «китайських оренд» – більш могутні європейські країни змусили Китай

надати їм в оренду значні частини китайської території для розміщення своїх військово-морських баз, а також для здійснення концесій. Зокрема, Росія на 25 років отримала в оренду Порт-Артур і бухту Талієнвань [26]; Німеччина – на 99 років бухту Цзяо-чжоу [27], Франція – також на 99 років – бухту Гуанчжоувань [28], а Велика Британія – порт Вейхайвей (на строк оренди Росією Порт-Артура) [29] і Гонконг на 99 років [30].

За Портсмутським мирним договором від 5 вересня 1905 р. Росія уступила свої орендні права на території Китаю на користь Японії [31, ст. V]. Згідно з Японо-Китайським договором від 22 грудня 1905 р., Китайський уряд цілком визнав усі уступки, зроблені Росією на користь Японії [32, ст. I]. Після 1 березня 1932 р. Японія формально орендувала ці території в Маньчжоу-го. Після закінчення Другої світової війни Китай відновив свій суверенітет щодо Порт-Артура і бухти Талієнвань.

На підставі статей 156–158 Версальського договору 1919 р. Німеччина передала на користь Японії свої права на оренду Цзяо-чжоу [33, ст. 156–158]. Однак під час Вашингтонської конференції (12 листопада 1921 р. – 6 лютого 1922 р.) Японія під впливом Сполучених Штатів Америки (далі – США) змусена була підписати Угоду від 4 лютого 1922 р. про повернення Цзяо-чжоу Китаю [34].

Франція повернула Китаю Гуанчжоувань на підставі Чунцінської конвенції від 18 серпня 1945 р. [35].

Велика Британія припинила оренду Вейхайвея і повернула його Китаю на підставі Нанкінської конвенції від 18 квітня 1930 р. [36]. Однак оренда Гонконгу тривала 99 років, тобто протягом усього строку, який був передбачений у Договорі від 9 червня 1898 р. [30]. На підставі Спільної англо-китайської декларації від 19 грудня 1984 р. Гонконг (Сянган) було повернуто Китаю 1 липня 1997 р. (на правах особливого адміністративного району зі збереженням у ньому на 50 років існуючих раніше порядків) [37].

Оренда США Панамського каналу тривала 96 років – з 18 листопада 1903 р. до 31 грудня 1999 р. [38; 39].

З початком Другої світової війни практика укладення договорів про оренду державної території для розміщення військових баз набула нового поширення. Так, колишній Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) на підставі Мирного договору з Фінляндією від 12 березня 1940 р. отримав в оренду півострів Ханко і морську територію довкола нього [40, ст. 4], а Сполучені Штати Америки на підставі орендної угоди від 27 березня 1941 р. розмістили низку своїх військово-морських і військово-повітряних баз на території Великої Британії [41].

Загалом, міжнародна практика сформувала такі основні ознаки міжнародно-правової оренди:

1. Цілі оренди. Міжнародно-правова оренда викристовується для забезпечення військових, політичних, економічних, адміністративних та інших цілей *публічного* характеру держави-орендаря або міжнародної міжурядової організації на території держави-орендодавця. Найчастіше договори оренди території укладаються з військово-політичними цілями і полягають у розташуванні військових баз держави-орендаря на території держави-орендодавця [26; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48]. Найбільше військових баз за кордоном мають США, Велика Британія, Франція, Росія, Туреччина й Індія. Економічні цілі досягаються через оренду предметів цивільного призначення, що належать державі-орендодавцю [30; 49]. Окремі договори оренди укладаються і для військово-політичних, і для економічних цілей [38; 50]. Міжнародні організації можуть укладати договори оренди для розташування своїх штаб-квартир на території держави перебування [51].

2. Предмет міжнародно-правової оренди – це чітко визначені в орендному договорі частини (ділянки) території держави-орендодавця. Межі орендованих ділянок визна-

чаються зазвичай детальними географічними координатами [4, ст. 2; 51, Annex A; 52, ст. 3].

Надра, розташовані під орендованою ділянкою, зазвичай не належать до предметів оренди, а питання щодо повітряного простору над орендованою ділянкою вирішується за домовленістю сторін договору. Предметами міжнародно-правової оренди, очевидно, можуть бути і частини умовної території держави-орендодавця (повітряні й космічні об'єкти, річкові та морські судна, трубопроводи, штучні острови, установки тощо).

Земельні ділянки під дипломатичні та консульські представництва іноземних держав у країні перебування зазвичай надаються не в оренду, а в безоплатне і безстрокове користування на умовах взаємності.

3. Сторони договору мають назву «орендодавець» (*lessor*) і «орендар» (*lessee*). Оскільки предметом оренди є частина державної території, орендодавцем за договором про міжнародно-правову оренду може бути виключно держава. Орендарем зазвичай також є держава. У деяких випадках орендарем може бути міжнародна міжурядова організація, наприклад, ЮНЕСКО за Договором із Францією від 25 червня 1954 р. [51].

4. Форма укладення договору. Сучасна практика передбачає, що договір про міжнародно-правову оренду зазвичай має форму єдиного документу, підписаного у двох екземплярах (по одному для кожної зі сторін). Деякі договори про оренду були укладені шляхом обміну документами (дипломатичними нотами) [28; 41].

5. Об'єктом договору про міжнародно-правову оренду є конкретні зобов'язання сторін. Зокрема, надання орендареві прав на здійснення певних повноважень здійснюється зазвичай через їх зазначення в орендному договорі [2]. Усі інші дії орендаря є невідповідними договору, тобто такими, що порушують договір. Як і будь-який інший договір, договір про міжнародно-правову оренду має відповідати імперативним нормам міжнародного права (*jus cogens*), інакше такий договір визнається недійсним.

6. Строк оренди. Зазвичай договори про міжнародно-правову оренду не містять норм про довечність (безстроковість) оренди. Винятком є окремі договори із прикордонних питань. Наприклад, за Угодою між Бангладеш та Індією від 16 травня 1974 р. Індія передала Бангладеш у безстрокову оренду ("lease in perpetuity") коридор, відомий як Тін Бігха (Tin Bigha), для зв'язку анклавів Dahagram і Angarota, що належать Бангладеш [53].

Тривалість оренди або визначається конкретно роками, або пов'язується з певним юридичним фактом, що може настати в майбутньому. Перші договори про оренду досить часто уклалися строком на 99 років. З часом такий тривалий строк оренди став винятком і мав обумовлюватися особливими обставинами. Наприклад, вже згаданий нами Договір між Францією та ЮНЕСКО від 25 червня 1954 р. [51] укладено на 99 років (з можливістю продовження на такий самий строк) для забезпечення ефективної, послідовної та прогнозованої роботи штаб-квартири цієї організації. Сучасні договори про міжнародно-правову оренду укладаються на менш тривалі строки (але зазвичай із можливістю їх пролонгації). Так, Угода про оренду полігона Емба від 20 січня 1995 р. була укладена на 10 років [47, ст. 22]; орендні угоди між Україною та Російською Федерацією від 28 травня 1997 р. початково були укладені на 20 років [2, ст. 25; 3, ст. 10; 4, ст. 7]; Угода про Тартус від 18 січня 2017 р. укладена на 49 років [48, ст. 25].

Міжнародній практиці відомі випадки як дострокового припинення оренди, так і продовження дії оренди. Зокрема, оренда Порккала-Удд за Договором від 10 лютого 1947 р. планувалася на 50 років [54, ст. 4], а реально була завершена в 1955 р. [55], тобто на 42 роки раніше. Договір про оренду Сайменського каналу від 27 вересня 1962 р. [49] на підставі Угоди від 27 травня 2010 р. [52, ст. 2] було продовжено на 50 років – до 1 січня 2063 р.

Як приклади тривалості оренди залежно від настання певного юридичного факту можна навести такі договори: Договір між США і Данією від 27 квітня 1951 р. [44, ст. XIV] передбачає його тривалість на час дії Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 р. [56], а Договір між США і Японією від 8 вересня 1951 р. [44, ст. IV] має залишатися чинним до появи альтернативної системи безпеки для Японії. Особливі умови щодо тривалості оренди містить Договір між США і Кубою від 29 травня 1934 р. [43, ст. III], який із посиланням на попередній Договір від 16 і 23 лютого 1903 р. [42] передбачає можливість зміни умов оренди лише за взаємною згодою сторін.

7. Оплата за договором про міжнародно-правову оренду розуміється в широкому смислі і може набувати різноманітних форм. Головні критерії для визначення розміру оплати – площа і цінність предмета оренди для сторін. Оплата в грошових коштах може становити від декількох мільйонів до декількох десятків мільйонів доларів США на рік, наприклад, оренда комплексу «Байконур» за Договором від 10 грудня 1994 р. становить 115 млн. доларів на рік [50, ст. 5]. Відомі випадки встановлення символічної орендної плати. Так, за Договором про оренду Tin Bigha від 7 жовтня 1982 р. орендна плата становить 1 (одну) Bangladeshi taka на рік [53, с. 2], яку Бангладеш втім не зобов'язаний сплачувати, а Індія відмовляється від свого права вимагати оплату. Орендна плата також може бути здійснена через списання попереднього боргу, зокрема, орендна плата за Угодою між Україною та Росією від 28 травня 1997 р. становить 97,75 млн. доларів на рік і здійснюється шляхом щорічного зменшення рівними частками державного боргу України перед Росією [4, ст. 2]; через надання кредитів, субсидій або безвідплатної фінансової допомоги, – за Угодою про оренду атола Diego Garcia від 30 грудня 1966 р. [46] США надали Великій Британії знижку в розмірі 14 млн. доларів на закупівлю балістичних ракет підводного базування "Polaris"; через надання продукції, товарів, інших матеріальних цінностей, послуг, нових технологій, наприклад, Казахстан у рахунок орендної плати за період 1996–2001 рр. отримав від Росії 26 вищувачів Су-27 [50].

Загалом, для міжнародно-правової оренди характерною є гнучкість умов договору, що є наслідком безпосередньої домовленості сторін.

Правова природа міжнародно-правової оренди полягає в тому, що титул орендованої частини території залишається незмінним, – власником орендованої території, її територіальним сувереном залишається держава-орендодавець. За жодних обставин орендована територія, навіть тимчасово, не стає власністю орендаря, – держава-орендар або міжнародна організація, що має статус орендаря, лише тимчасово, на строк дії договору, набуває права користування орендованою територією, однак право розпорядження, тобто право визначати юридичну долю території, належить виключно державі-орендодавцю.

У цьому полягає головна відмінність міжнародно-правової оренди від близьких за змістом і формою інститутів міжнародного публічного права, насамперед, від поступки або цесії (cessiō) території, оскільки під час поступки змінюються і власник, і титул території, а під час оренди зазначені зміни відсутні. Саме тому міжнародно-правова оренда в жодному разі не може визнаватися як спосіб надбання території: орендодавець має безумовне право повернути орендовану територію після завершення оренди, а на орендаря покладається обов'язок безперешкодно й беззаперечно задовольнити це право і звільнити орендовану територію від присутності й дії своїх публічних установ, посадових осіб, збройних сил тощо.

Слід особливо підкреслити, що за наявності територіального спору визнання державою свого статусу як орендаря щодо орендованої території дорівнює визнанню належності цієї території орендодавцю [4, ст. 2].

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити такі **основні висновки:**

1. Оренда міжнародно-правова (international territorial lease [leasing]) – зазвичай тимчасова і оплатна передача на підставі міжнародного договору однією державою (орендодавцем) іншій державі або міжнародній організації (орендарю) повноважень на право здійснення певних прав (зокрема й користування) щодо частини території, яка є предметом оренди, у цілях, що відповідають імперативним нормам загального міжнародного публічного права.

2. У сучасних умовах міжнародно-правова оренда (разом із міжнародними сервітутами) є одним із найбільш прийнятних легальних способів забезпечення тривалої присутності певної держави (або міжнародної організації) на території іншої держави.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі, на нашу думку, полягають у необхідності ґрунтовного вивчення суттєвих ознак інституту оренди території в сучасному міжнародному публічному праві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стешенко В. Оренда території в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / В. Стешенко ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2001. – 20 с.
2. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : вчинено у м. Києві 28 травня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.
3. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту : вчинено у м. Києві 28 травня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_075.
4. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : вчинено у м. Києві 28 травня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_077.
5. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України : вчинено у м. Харкові 21 квітня 2010 р. // Офіційний вісник України від 4 червня 2010 р. – № 39. – С. 202. – Ст. 1312. – Код акта 51175/2010.
6. О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины // Официальный сайт Президента России : Федеральный закон Российской Федерации от 2 апреля 2014 г. № 38-ФЗ (принят Государственной Думой 31 марта 2014 г., одобрен Советом Федерации 1 апреля 2014 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/acts/bank/38251>.
7. Strauss Michael J. The viability of territorial leases in resolving international sovereignty disputes / Michael John Strauss. – Paris : L'Harmattan, 2010. – 422 p. – ISBN : 978-2-296-12675-6.
8. Strauss Michael J. Guantanamo Bay and the Evolution of International Leases and Servitudes / Michael John Strauss : New York City Law Review. – 2007. – Vol. 10. – Issue 2. – Pp. 479–509 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1210&context=clr>.
9. Strauss Michael J. The Leasing of Guantanamo Bay / Michael John Strauss. – Westport Connecticut ; London : Praeger Security International, 2009. – 313 p. – ISBN-13: 978-0313377822 ; ISBN-10 : 0313377820 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.amazon.com/Leasing-Guantanamo-Praeger-Security-International/dp/0313377820>.
10. Strauss Michael J. Territorial Leasing in Diplomacy and International Law / Michael John Strauss. – Leiden ; Boston : Brill Nijhoff, 2015. – 256 p. – ISBN : 978-90-04-29361-8 (hard back), ISBN : 978-90-04-29362-5 (e-book).
11. Strauss Michael J. Territorial leasing and boundary conflicts / Michael J. Strauss. – Interview by : Leonhardt van Efferink (August 2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.exploringgeopolitics.org/interview_strauss_michael_territorial_leasing_boundary_conflicts_disputes_borders_guantanamo_bay/.
12. Gal-Or Noemi and Strauss Michael John. International leases as a legal instrument of conflict resolution : the Shab'a Farms as a prototype for the resolution of territorial conflicts / Noemi Gal-Or and Michael John Strauss : Touro International Law Review. – 2008. – Vol. 11. – P. 97–118. – ISBN 1085-2522. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.tourolaw.edu/ILR/uploads/articles/STRAUSS_FINAL_FULL_TEXT.pdf.
13. Ronen Yaël. Lease of Territory / Yaël Ronen // Max Planck Encyclopedia of Public International Law in Rudiger Wolfrum (ed). – Vol IX (OUP 2012). – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2012. – P. 904–908.
14. Steyn Johan. Guantanamo Bay : The Legal Black Hole / Johan Steyn // The International and Comparative Law Quarterly : Cambridge University Press. – Jan., 2004. – Vol. 53. – № 1. – P. 1–15.
15. Danwall Hanna. Guantanamo Bay, A Legal "Black Hole"? / Hanna Danwall : Master Thesis, Supervisor : Ulf Linderfalk // Faculty of Law, University of Lund (Sweden). – Spring 2004. – 90 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1556904&fileId=1564143>.
16. Городиський І. Міжнародно-правовий статус іноземних військових баз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / І. Городиський ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2014. – 18 с.
17. Задорожній О. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014 рр. : [монографія] / О. Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2014. – 960 с. – Бібліотека кафедри міжнародного права. – ISBN : 978-617-684-098-5.
18. Задорожній О. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : [монографія] / О. Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2015. – 712 с. – Бібліотека кафедри міжнародного права. – ISBN : 978-617-684-109-8.
19. Convention Additionnelle 1 au Traité de Délimitation du 2 Décembre 1856 entre la France Et L'Espagne : Entrée en vigueur le 1^{er} Avril 1859 par l'échange des instruments de ratification, qui a eu lieu à Paris // Nations Unies – Recueil des Traités. – Vol. 1142. – Traités et accords internationaux classés et inscrits au répertoire du 28 Mars 1979 au 8 Août 1979. – № 838. – P. 318–350 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201142/volume-1142-ii-838-french.pdf>.
20. Agreement between Great Britain and His Majesty King Leopold II, Sovereign of the Independent State of the Congo, relating to the Spheres of Influence of Great Britain and the Independent State of the Congo in East and Central Africa : Signed at Brussels, May 12, 1894 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1894/TS0015%20\(1894\)%201894%2012%20MAY,%20BRUSSELS%203B%20AGREEMENT%20BETWEEN%20GB%20AND%20CONGO%20RELATING%20TO%20THE%20SPHERES%20OF%20INFLUENCE%20OF%20GB%20AND%20CONGO%20IN%20EAST%20AND%20CENTRAL%20AFRICA.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1894/TS0015%20(1894)%201894%2012%20MAY,%20BRUSSELS%203B%20AGREEMENT%20BETWEEN%20GB%20AND%20CONGO%20RELATING%20TO%20THE%20SPHERES%20OF%20INFLUENCE%20OF%20GB%20AND%20CONGO%20IN%20EAST%20AND%20CENTRAL%20AFRICA.pdf).
21. Уляницький В. Міжнародне право / В. Уляницький. – Томск : Типо-літографія Сибирського товариства печатного дела, 1911. – VII+460 с.
22. Шалланд Л. Юридическая природа территориального верховенства. Историко-догматическое исследование / Л. Шалланд. – Санкт-Петербург : Тип. Тренке и Фюсно, 1903. – 305 с.
23. Agreement between Great Britain and the Independent State of the Congo, modifying the Agreement signed at Brussels, May 12, 1894, relating to the Spheres of Influence of Great Britain and the Independent State of the Congo in East and Central Africa : Signed at London, May 9, 1906 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gis.nacse.org/tfd/fdddocs/40ENG.pdf>.

24. International Boundary Study : The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research. – № 104. – October 1, 1970. – Sudan – Uganda Boundary (Country Codes : SU–UG). – 10 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fall.fsulawrc.com/collection/LimitsinSeas/IBS104.pdf>.
25. International Boundary Study : The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research. – № 106. – September 5, 1978. – Sudan – Democratic Republic of the Congo (Zaire) Boundary (Country Codes: SU–CG). – 8 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fall.fsulawrc.com/collection/LimitsinSeas/IBS106.pdf>.
26. Конвенция, заключенная между Россией и Китаем 15 (27) марта 1898 г. // Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока 1895–1905 гг. – Санкт-Петербург : Тип. А.М. Менделевича. – 1906. – С. 331–337.
27. Договор между Германией и Китаем об уступке Цзяо-Чжоу. Пекин, 6 марта (22 Февраля) 1898 г. // Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока 1895–1905 гг. – Санкт-Петербург : Тип. А.М. Менделевича. – 1906. – С. 325–330.
28. Agreement in Regard to a Concession to build a Railway from Tongking to Yunnan, the Lease of Kuang-chou-wan, and the Organization of the Chinese Postal Service : Peking, April 10, 1898 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.chinaforeignrelations.net/sites/default/files/1898%2C%20Guangzhou-wan%20%28Fr.%29.pdf>.
29. Соглашение об аренде Вэйхайвэя, заключенное Великобританией и Китаем в Пекине 1 июля (19 июня) 1898 г. // Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока 1895–1905 гг. – Санкт-Петербург : Тип. А.М. Менделевича. – 1906. – С. 352–354.
30. The Convention between the United Kingdom and China, Respecting an Extension of Hong Kong Territory : Signed at Peking, June 9, 1898 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1898/TS0016%20\(1898\)%20C-9087%201898%209%20JUN,%20PEKING%3B%20CONVENTION%20BETWEEN%20UK%20&%20CHINA,%20RESPECTING%20AN%20EXTENSION%20OF%20HONG%20KONG%20TERRITORY.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1898/TS0016%20(1898)%20C-9087%201898%209%20JUN,%20PEKING%3B%20CONVENTION%20BETWEEN%20UK%20&%20CHINA,%20RESPECTING%20AN%20EXTENSION%20OF%20HONG%20KONG%20TERRITORY.pdf).
31. Мирный Договор между Россией и Японией, заключенный в Портсмуте 23 августа (5 сентября) 1905 г. // Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока 1895–1905 гг. – Санкт-Петербург : Тип. А.М. Менделевича. – 1906. – С. 741–753.
32. Японо-Китайский Договор от 9 (22) декабря 1905 г. // Сборник договоров и дипломатических документов по делам Дальнего Востока 1895–1905 гг. – Санкт-Петербург : Тип. А.М. Менделевича. – 1906. – С. 754–762.
33. Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles) : Signed at Versailles June 28, 1919. Entered into force January 10, 1920 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>.
34. Treaty between Japan and China for the Settlement of Outstanding Questions Relative to Shantung : Signed at Washington February 4, 1922. Entered into force on June 2, 1922 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1922v01/d792>.
35. Convention entre le gouvernement provisoire de la République française et le gouvernement national de la République de Chine pour la rétrocession du territoire à bail des Kouang Tcheou Wan : Signent signé à Chungking (Tchongking), 18 août 1945 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diplomatie.gouv.fr/traites/afficheTraite.do?accord=TRA19450056>.
36. Конвенция о возвращении Вэйхайвэя и соглашение относительно некоторых льгот для британского флота после возвращения, между Великобританией и Китаем, заключенное в Нанкине 18 апреля 1930 г. // Международная политика в 1930 г. Договоры, декларации и дипломатическая переписка : собрал и редактировал А. Сабанин. – Москва : НКИД, 1932. – С. 384–388.
37. Joint Declaration of the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the People's Republic of China on the Question of Hong Kong : Done in duplicate at Beijing on 19 December 1984 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://en.wikisource.org/wiki/Sino-British_Joint_Declaration.
38. Договор между Соединенными Штатами и Панамской республикой по поводу Панамского канала : заключен в г. Вашингтон 18 ноября 1903 г. // Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях / Ю. Ключников, А. Сабанин. – Ч. I : От Французской Революции до империалистической войны. – Москва : Литиздат НКИД, 1925. – С. 307–310.
39. Panama Canal Treaty of 1977 : Done at Washington, this 7th day of September, 1977 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://2001-2009.state.gov/p/wha/rinks/11936.htm>.
40. Мирный договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Финляндской Республикой : Заключен в г. Москве 12 марта 1940 г. // Внешняя политика СССР. Сборник документов. – Т. IV : 1935 г. – июнь 1941 г. – Москва, 1946. – С. 494–496.
41. Agreement Between the Governments of the United Kingdom and the United States of America Relating to the Bases Leased to the United States of America (and Related Documents) : London, 27 March 1941. Entry into force : 27 March 1941 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=101006>.
42. Agreement Between the United States and Cuba for the Lease of Lands for Coaling and Naval stations : Done at Habana, February 16 and 23, 1903 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba002.asp.
43. Treaty Between the United States of America and Cuba : Signed at Washington, May 29, 1934 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba001.asp.
44. Defense of Greenland: Agreement Between the United States and the Kingdom of Denmark : Signed in Copenhagen on April 27, 1951 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/den001.asp.
45. Security Treaty Between the United States and Japan : Done at the city of San Francisco, September 8, 1951 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp.
46. Exchange of Notes Constituting an Agreement 1 between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the United States of America Concerning the Availability for Defense Purposes of the British Indian Ocean Territory : Done at London, 30 December 1966 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20603/volume-603-I-8737-English.pdf>.
47. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан об условиях использования и аренды Полигона Эмба (5580 база обеспечения испытательных работ) : совершено в г. Москве 20 января 1995 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/8311230>.
48. Соглашение между Российской Федерацией и Сирийской Арабской Республикой о расширении территории пункта материально-технического обеспечения Военно-морского флота Российской Федерации в районе порта Тартус и заходах военных кораблей Российской Федерации в территориальное море, внутренние воды и порты Сирийской Арабской Республики : совершено в г. Дамаске 18 января 2017 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/420389892>.
49. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Финляндской Республикой о передаче в аренду Финляндской Республике советской части Сайменского канала и острова Малый Высоцкий : совершен в г. Москве 27 сентября 1962 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1963. – № 36. – С. 906–912.
50. Договор аренды комплекса «Байконур» между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Казахстан : совершен в г. Москве 10 декабря 1994 г. // Бюллетень международных договоров. – 1998. – № 10. – С. 9–16.
51. Agreement of the Government of the French Republic and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization regarding the Headquarters of UNESCO and the Privileges and Immunities of the Organization on French Territory : Signed in Paris on 2 July 1954. Came into force on 23 November 1955 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48888&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
52. Договор между Российской Федерацией и Финляндской Республикой об аренде Финляндской Республикой российской части Сайменского канала и прилегающей к нему территории и об осуществлении судоходства через Сайменский канал (с изменения-

ми на 20 апреля 2016 г.) : совершено в г. Лаппеенранта 27 мая 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/902298924>.

53. Terms of Lease in perpetuity of Tin Bigha Area : Signed at New Delhi on the 7-th of October 1982 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.clcbd.org/document/download/224.html>.

54. Мирный договор с Финляндией : подписан в г. Париже 10 февраля 1947 г. // Внешняя политика Советского Союза 1947 г. – В 2-х кн. – Ч. 1. : Док. и матер. Январь – июнь 1947 г. – Москва : Госуд. изд-во полит. лит., 1952. – С. 327–360.

55. Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Финляндской Республикой об отказе Советского Союза от прав на использование территории Порккала-Удд для военно-морской базы и выводе советских вооруженных сил с этой территории : совершено в г. Москве 19 сентября 1955 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1955. – № 20. – С. 548–550.

56. NATO Treaty : Signed in Washington DC, 4th April 1949 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/nato.asp.

УДК 341:004

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ МІЛІТАРИЗАЦІЇ КІБЕРПРОСТОРУ

INTERNATIONAL LEGAL PROBLEMS OF CYBERSPACE MILITARIZATION

Федченко Д.І.,
студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено дослідженню сутності актуального явища міжнародного права – кіберпростору. У статті проаналізовано наукові підходи до визначення цього поняття, встановлено його характерні ознаки. З огляду на стрімкий розвиток кіберпростору і похідних від нього явищ, надано характеристику кібервійни та кібербезпеки, досліджено проблеми, які виникають у зв'язку із практичним використанням цих понять, і запропоновано спосіб їх вирішення.

Ключові слова: кіберпростір, кібервійна, кібербезпека, кібератака, кіберзлочинність, інформатизація суспільства, інформаційна війна.

В статье исследуется суть актуального явления международного права – киберпространства. В статье проанализированы научные подходы к определению этого понятия, установлены его характерные качества. С учётом стремительного развития киберпространства и производных от него явлений представляется характеристика кибервойны и кибербезопасности, исследованы проблемы, возникающие в связи с практическим использованием этих понятий, и предложен способ их решения.

Ключевые слова: киберпространство, кибервойна, кибербезопасность, кибератака, киберпреступность, информатизация общества, информационная война.

The article is devoted to the study of the essence of the actual phenomenon of international law – cyberspace. The article examines the views of different scholars on the definition of this concept, as well as on its characteristic features. Given the rapid development of cyberspace and the phenomena derived from it, the characteristics of cyber warfare and cyber security were given, the problems that arise in connection with the practical use of these concepts were explored and a way of solving them was proposed.

In contemporary legal science, considerable attention is devoted to the study of cyberspace, but, unfortunately, there is no single approach to the definition of this concept. Therefore, there is a need for its consolidation in national legislation and international law. A phenomenon like cyberwar may have negative consequences for society and the state, so it is necessary to regulate it by a single normative act and create bodies that will function to provide cybersecurity.

The article explores the difference between the concepts of “cyberwar” and “information warfare”. The article gives examples of cyberattacks to different countries of the world and follows the mechanism and the purpose of the activities of persons who carry out cyberattacks. The author compares the cyberwar and armed war, highlighting their common features and differences.

The article analyzes the need to stop the militarization of cyberspace, since its use for improper purposes may cause human casualties and compromise the existence of a state that is less developed in the field of information technology.

The article analyzes the influence of cyberspace on Ukraine.

Key words: cyberspace, cyberwar, cyberattack, information war, cybersecurity, cybercrime.

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається масове впровадження інформаційних технологій і їх здобутків у життєдіяльність всіх суб'єктів. Більшість людей, а отже, і держав, вже не можуть існувати та функціонувати без приєднання до мережі Інтернет. Спостерігається тенденція створення надзвичайно розгалуженої мережі під'єднаних до Інтернету речей, що можуть функціонувати самостійно (так званий “Internet of Things”) [1, с. 199]. Як наслідок, поряд із загальноновизнаними земним, повітряним, морським і космічним просторами виникає ще один, який потребує негайного правового врегулювання і на міжнародному, і на національних рівнях – кіберпростір. Відкритий кіберпростір розширює свободу та можливості людей, збагачує суспільство, створює новий глобальний інтерактивний ринок ідей, досліджень та інновацій, стимулює відповідальну й ефективну роботу влади й активне залучення громадян до управління державою та вирішення питань місцевого значення, забезпечує публічність і

прозорість влади, сприяє запобіганню корупції. Водночас переваги сучасного кіберпростору обумовили виникнення нових загроз національній і міжнародній безпеці. Поряд з інцидентами природного (ненавмисного) походження зростає кількість і потужність кібератак, вмотивованих інтересами окремих держав, груп і осіб [2, с. 63]. Оскільки кіберпростір немає жодних меж, виникає нагальна потреба узгодити співробітництво, спрямоване на боротьбу з кіберзлочинністю на міжнародному рівні, адже повне нормативне регулювання даної сфери відсутнє, що призводить до низки проблем і суперечностей. Саме в цьому вбачається актуальність даної теми.

Кіберпростір і загрози, пов'язані з його виникненням, вже довгий час досліджують і міжнародні науковці, як-от: М. Шмітт, В. Хайншель фон Хайнег, В. Бутбі, Т. Вінгфілд, Б. Демейре, П. Маргуліс, Дж. Карр, М. Лібіцкі, Х. Лін, М. Магомедов, Т. Рід, Е. Філіол, Г. Шинкарецька й інші, і вітчизняні вчені, серед яких: Д. Дубов, А. Войцехів-